

Het eendrachtig schreeuwen van de yell 'Zá-to-pek! Zátopek!' tijdens de finish van de marathon kwam uit het ruggemerg van de 70.000 toeschouwers.

VAN OLYMPISCH KAMPIOEN TOT POLITIEK VERSCHOPPELING

Boekbespreking

Askwith, Richard. *Today we die a little. The Rise and Fall of Emil Zátopek, Olympic Legend*. London: Yellow Jersey Press, 2016.

Daniël Rewijk

Als jongen deed ik aan wedstrijdzwemmen. Op wedstrijddagen had ik vaak last van hevige stress doordat ik heen-en-weer slingerde tussen een fantastische dadendrang en een knagend besef van mijn geringe lichaamskracht en talent. Om deze spanningen te bezweren greep ik naar verhalen over daadkrachtige sportkampioenen als Jan Raas, Ard Schenk en Rocky Balboa...

De belangrijkste van mijn helden was Emil Zátopek, over wie ik las in oude Olympische Logboeken van *Het Parool*-journalist Klaas Peereboom. De verhalen over Zátopek wekten moed, omdat de Tsjechoslowaak fantastische daden leverde. Hij boekte winst op de 5000 meter, 10000 meter en marathon tijdens de Spelen van Helsinki (1952), met een gebrekkige motoriek en een lichaam dat voortdurend leek te bezwijken onder de inspanning. 'Misschien kan ik het toch', dacht ik dan.

Ik had toen, in de laatste jaren van de koude oorlog, weinig besef van Zátopeks vervolgen status als wereldster en nog minder van de politieke dimensie ervan. Niet alleen brachten zijn dramatische strijdwijze, olympische romance met speerwerpster Dana Zátopekova en onwaarschijnlijke zegereeks het publiek van Helsinki in extase – zowel volgens Peereboom als Askwith kwam het eendrachtig schreeuwen van de yell 'Zá-to-pek! Zátopek!' tijdens de finish van de marathon uit het ruggemerg van de 70.000 toeschouwers – ook redde hij als vertegenwoordiger van het oostblok met zijn openheid en charme de sfeer op de Spelen, waar de Sovjet Unie een ongemakkelijk debuut maakte.

Alain Mimoun

De heldenverering was in Zátopeks geval eindig. Uit

de biografie van *The Independent*-journalist Richard Askwith blijkt dat Zátopek als wedstrijdathleet werd aanbeden, na 1968 is verguisd en na de val van de muur een trage rehabilitatie kreeg. Askwiths biografie is het verhaal van een individu dat werd rondgeslingerd door de Grote Geschiedenis.

De verering van het internationale sportpubliek was het meest vluchtig: kampioenen en recordhouders krijgen immers altijd weer een opvolger. Toen Zátopeks records eenmaal waren verbroken door atleten als Vladimir Koets en Chris Chataway raakte 'de Lokomotief' uit beeld bij het grote publiek. De vriendschap en eerbied van collega-atleten was daarentegen oneindig.

De Algerijnse Fransman Alain Mimoun won in 1948 en 1952 drie keer zilver achter Zátopek op de vijf en tien kilometer. Nadat Mimoun in 1956 als winnaar was gefinisht in de olympische marathon van Melbourne wachtte hij bijna vijf minuten met het vieren van zijn overwinning. Pas toen de uitgeputte Zátopek – zes weken na een hernia-operatie – als zesde de streep passeerde gaf Mimoun uiting aan zijn blijdschap. Askwith: 'Mimoun rushed over to him. "Emil, congratulate me", he said. "I am an Olympic champion." After all those years as Emil's shadow, he was now the hero in his own right. "Emil turned and looked at me", Mimoun recalled in later life, "as if he were awaking from a dream." He got to his feet, took two steps backward, "snapped to attention", took off his cap and saluted him. Then he embraced him. "For me", said Mimoun, "that was better than a medal.'" Bij de dood van zijn vroegere rivaal in 2000 had Mimoun het gevoel een broer verloren te hebben.

Zátopeks successen waren gebaseerd op een loodzwaar trainingsregime. Niet alleen trainde hij langer, harder en meer dan zijn concurrenten, ook waren zijn trainingen effectiever. Met eindeloze series tempoversnelingen – al dan niet over besneeuwde bosheuvels – was Zátopek de grondlegger van de intervalmethode die tot de dag van vandaag gangbaar is. Bron: <http://rungo.idnes.cz/uryvek-z-nove-knihy-emil-be-zec-zivotopisu-bezecke-ikony-pki/>.

Heroïsch verzet

Zijn internationale successen maakten Zátopek aanvankelijk tot het ideale uithangbord voor het socialistische systeem. Hij onderwierp zich gehoorzaam aan lessen in de politieke leer en droeg als publiek spreker bij aan de verspreiding van communistische dogma's. Tegelijkertijd verschaftte zijn prestige enige autonomie. Zijn openbare hartelijkheid jegens politieke delinquenten zou ieder ander in de problemen hebben gebracht. Zátopek kwam ermee weg.

Zo scheelde het weinig of de koning van het olympisch toernooi was in 1952 nooit in Helsinki aangekomen. Zátopek weigerde op 10 juli 1952 aan boord te gaan van het vliegtuig dat de Tsjechoslowaakse ploeg naar Finland bracht. Hij verzette zich hiermee tegen de uitsluiting van middenafstandsloper Stanislav Jungwirth, die van de Partij alleen binnen het Oostblok mocht reizen wegens de politieke detentie van zijn vader. Enkele dagen later gingen Zátopek én Jungwirth alsnog... de autoriteiten bonden in.

Het is Askwiths grote verdienste als biograaf dat hij Zátopeks bijdrage aan een haatcampagne rondom de veroordeling van dissidente Milada Horakova twee jaar eerder, even nauwgezet behandelt als zijn heroïsche verzet tegen de uitsluiting van zijn sportvriend. Zátopek is in *Today we die a little* geen heilige, maar een mens die zich plooidde naar de omstandigheden.

Ramkoers met de autoriteiten

De tweede cruciale fase in Zátopeks leven – na de olympische successen van 1948 en 1952 – is de Praagse Lente van 1968. In deze hervorming van het

Tsjechoslowaakse communisme van binnenuit werd afgerekend met onderdrukking, rechteloosheid en stagnatie. Precies die verschijnselen waardoor Zátopek allang het vertrouwen in het communistische stelsel kwijt was geraakt. Toen de tanks van het Warschaupakt Praag bereikten om de macht van de communistische hardliners te herstellen, was Emil Zátopek het middelpunt van de hervormers die zich tegen de Sovjet-Unie verzetten. De olympisch kampioen trachtte Russische soldaten te overtuigen om rechtsomkeert te maken. Ook nadat de zaak van de hervormers verloren was, bleef Zátopek uiting geven aan zijn kritiek op het communisme en de Sovjet Unie. Dat bleef niet zonder gevolgen. Hij verloor in 1969 zijn militaire rang, zijn inkomen en zijn trainerslicentie, maar Zátopek hield vast aan zijn ramkoers met de autoriteiten.

Om gevangenisstraf te ontlopen – werkloosheid was in de heilstaat strafbaar – nam Zátopek werk aan bij een mobiele bodemkundige dienst. De olympisch kampioen liep rond 1970 dag-in-dag-uit in een overall achter een kruiwagen. Door de vernerende uitzichtloosheid van zijn ballingschap en de afzondering van zijn vrouw staakte Zátopek uiteindelijk zijn verzet. Na herhaalde intimidatie trok hij zich terug uit de lasterzaak die hij met een groepje dissidenten had aangespannen tegen een hoge partijfunctionaris en herriep hij zijn liberale kritiek op het communisme in een 'interview' in de partijkrant. Dat Zátopek zich gewonnen gaf en daardoor niet alleen voor partijbonzen maar ook voor dissidenten een trouweloos persoon werd, schokte volgens Askwith zijn zelfbeeld. Zijn volharding en zelfbeschikking – waarmee hij wereldfaam had verworven – waren kennelijk niet onuitputtelijk.

Toen de communistische staatsarchieven in de jaren negentig openbaar werden groeide het aantal beweringen dat Zátopek als informant voor de geheime dienst had gewerkt, zelfs tijdens de Praagse lente. Niettemin ontving hij in 1997 een hoge Tsjechische staatsonderscheiding uit handen van Václav Havel, icoon van de oppositie tegen het communisme. In de zorgvuldige weerlegging van de beschuldigingen komt de kracht van Askwiths biografie goed naar voren. Hij gebruikt niet alleen interviews, radio-reportages en filmmateriaal, maar verwerkt ook veel Tsjechisch archiefmateriaal.

Met zijn gevarieerde bronnengebruik en de verantwoording die hij daarover aflegt – zij het niet in een wetenschappelijk apparaat – steekt Askwith uit boven veel andere journalistieke sportbiografen. Het boek is een fraai monument voor een atleet wiens betekenis de sportgeschiedenis verre overstijgt.